

Iran 2011

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Başkent	Tahran
Yüzölçümü	1.648.000 km²
Nüfus	78.868.711
GSYH	482,400 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Teokratik Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Mahmud Ahmedinecad (2005-)
Dışişleri Bakanı	Ali Ekber Salihî
Türkiye Büyükelçisi	Bahman Hüseyinpur
Askeri Harcamalar	7,044 milyar dolar
Asker Sayısı	523,000

Etnik Yapı

Farîsi	% 61
Azeri ve Diğer Türkler	% 18
Kürt	% 10
Diğer	% 11

Dini Yapı

Şia	% 89
Sünnî	% 9
Diğer	% 2

Petrol Üretimi	4,252 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	1,845 milyon varil/gün
İhracat	131,8 milyar dolar
İthalat	76,1 milyar dolar

İran 2011

Cenap Çakmak

[Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

İran'ın uzunca bir süredir dış politikada meşgul olmak zorunda kaldığı konuların başında yer alan nükleer sorunu 2011 yılında da önceki yıllara benzer bir seyir izlemiştir. Nükleer kriz yine bir çözüme kavuşturulamazken İran bir taraftan dünya kamuoyunu oyalamış, bir taraftan da nükleer sorun ile bağlantılı yaptırımlardan etkilenmemek için çıkış yolları aramıştır. 2011 yılının ilk aylarında kendini spontane halk gösterileri ile gösteren ve sonrasında güçlü demokrasi ve insan hakları taleplerine dönüşen Arap Baharı birçok siyasi aktörü hazırlıksız yakalamasına rağmen İran süreçte sağlam ve güçlü bir görüntü sergilemiştir. Arap Baharı ile bağlantılı olarak gerçekleşen bölgesel değişim büyük ölçüde İran dış politikasına hizmet ederken İran sürece yerinde ve ölçülü tepki verebilmiştir. 2011 yılında İran'ın bölgesel ilişkileri bir önceki yıla göre kısmen de olsa kötüleşmiştir. İran kendi etki alanını genişletici ve belirginleştirici adımlar atarken, bu adımlar, İran'ı tehdit olarak algılayan bölge devletlerini daha fazla tedirgin eder hale gelmiştir. Özellikle Körfez ülkeleri İran'ın nüfuz alanının genişlemesinden ciddi endişe duyarken, bu durum bu ülkeleri Batıya daha fazla yaklaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı | İran | Nükleer Sorun | Yaptırımlar

Iran 2011

Abstract

The nuclear issue, that Iran had to deal with for a long time, has remained almost the same in 2011 as well. The nuclear issue has remained unresolved whereas the Iranian authorities have spent efforts to buy time in face of growing reaction by the international community; at the same time, Iran has also considered proper steps to avoid strong impacts of the international sanctions imposed against its nuclear program. Iran also had to deal with the Arab Spring process in 2011; while many actors in the region have been negatively affected by this process, Iran managed to offer proper responses to the popular uprisings in the region. The change and transformation associated with the Arab Spring has served interests of Iran which was able to give cautious and strong response to the developments. The Iranian bilateral and regional relations have been exacerbated in 2011 mostly due to its nuclear program and the growing concerns over the expansion of its sphere of influence in the region. Iran has taken visible steps to extend the limits of its influence, raising serious concerns among the Arab countries, as well as the US.

Keywords: Arab Spring | Iran | Nuclear Issue | Sanctions

Giriş

2011 yılı gelişmelerinin bir kısmı önemli ölçüde geçen yılların yükünden ve mirasından etkilenmiştir. İran'ın uzunca bir süredir dış politikada meşgul olmak zorunda kaldığı konuların başında yer alan nükleer sorun 2011 yılında da aşağı yukarı benzer bir seyir izlemiştir. Nükleer kriz yine bir çözüme kavuşturulamazken İran bir taraftan dünya kamuoyunu oyalamış, bir taraftan da nükleer sorun ile bağlantılı yaptırımlardan etkilenmemek için çıkış yolları aramıştır. Bu konu ile ilgili olarak İran'ın elini güçlendiren ve hareket alanını biraz da olsa genişleten en önemli etken ABD'nin bir askeri müdahale konusunda isteksiz ve yetersiz oluşudur. Her ne kadar Amerikan yetkilileri yer yer askeri seçeneğin hala masada olduğunu açıkça ifade etmişlerse de bu durum gerçekleşmemiştir. Gerek fiziki yetersizlikler ve gerekse de siyasi konjonktürün elverişli olmaması gibi birtakım nedenlerden ötürü ABD daha önceki yıllarda başlatmış olduğu çevreleme politikasının sınırlarını biraz daha zorlamaktan başka bir seçenek üretememiştir.

Nükleer meselesinde önceki yıllara göre çok fazla problem yaşamayan ve bu bağlamda nispeten istikrarlı bir çizgi belirleyen İran için bölgesel hedeflerini sağlama konusunda en önemli fırsat Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Dış politika kimliğinde etki alanını genişletme hevesi daha açık bir şekilde beliren İran, Arap Baharı'nı bir fırsat olarak değerlendirmiş ve buna uygun adımlar atmaya çalışmıştır. Buna karşılık, sürecin yaşandığı ülkelerde dile getirilen taleplerin benzerlerinin İran'da ortaya çıkması yönetimi zor durumda bırakmıştır. Bu zorluklara rağmen, Arap Baharı sürecinin İran için faydalı bir çıkışa dönüştüğü yönünde genel bir kanaat oluşmuştur.

Türkiye ile yaşanan ilişkilerin düzeyinde ise bir önceki yıla göre belirgin bir zayıflama emaresi görülmüştür. Özellikle nükleer meselesinde Türkiye'nin

rolünün şu ya da bu nedenlerden dolayı zayıflamış olması, füze kalkanı projesi kapsamında NATO savunma sistemlerinin İran kaynaklı tehdit algısına binaen Türkiye’de kurulmuş olması ve bölgesel bazı konularda iki ülke arasında ihtilafların belirmeye başlaması iki ülke ilişkilerinde bahar havasının sona ermeye başladığını göstermiştir. Buna rağmen karşılıklı yapılan açıklamalarda ihtiyatlı bir dil kullanılmış ve iki ülkenin birbirine olan ihtiyacı vurgulanmıştır.

İran Nükleer Programı

2010 yılında olduğu gibi¹ 2011 yılında da İran’ın nükleer sorunu bir dünya sorunu olmaya devam etmiştir. Sorunun büyüklüğü ve neredeyse küresel niteliği nedeniyle İran 2011 yılında da üzerinde nükleer program ile bağlantılı olarak ciddi bir baskı hissetmiş ve adımlarını yılın başlangıcında buna uygun bir biçimde belirlemiştir. Bu çerçevede İranlı yetkililer, nükleer programın masum olduğunu göstermek için bazı ülkelerden temsilci davet etmiştir.² İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, “nükleer tesisleri incelemeye açan ender ülkelerden biri olduklarını” belirterek aslında bir devlet olarak büyük bir fedakarlık yaptıklarını ima etmiştir.³

Davet edilen ülkeler arasında Çin, Rusya, Avrupa Birliği ülkeleri, ayrıca bunların Arap ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki müttefikleri yer almıştır.⁴ Söz konusu davet üzerine AB, bu daveti kabul etmeyeceğini ifade etmiştir.⁵ Buna karşılık Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yaptığı davetin “dikkate değer” olduğunu ve memnuniyetle karşılanması gerektiğini söylemiştir.⁶ Türkiye ise davetli olmasına rağmen katılmamıştır. Bu kararı verirken Türkiye, İstanbul’da düzenlenen nükleer zirve öncesinde zirveye gölge düşmesi kaygısı ile hareket etmiştir.⁷ Davetin ardından İran’a gelen 120 ülke ve bazı uluslararası kuruluş temsilcileri, Natanz’daki uranyum zenginleştirme tesislerini gezmiştir. Gezi sırasında temsilcilere nükleer tesisler hakkında bilgi verildiği belirtilmiştir.⁸

Gerçek bir uluslararası soruna dönüşen nükleer kriz ile ilgili olarak 2011 yılında atılan adımlar daha ziyade İran’ın da etkin bir taraf olarak katıldığı müzakereler üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu müzakereler İran ile BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi ve Almanya’nın (P5+1) yanı sıra AB’yi ve Türkiye’yi de içermiş ve yakından ilgilendirmiştir. İran müzakereleri önemli bir fırsat olarak görmüş ve Batı dünyasının da aynı perspektifi benimsemesi gerektiğini iddia etmiştir. 2011 yılının ilk ayında İstanbul’da düzenlenen zirveye bu açıdan İran çok büyük bir anlam yüklemiştir.⁹ Örneğin İran Dışişleri Bakanlığı vekili ve Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihî, ‘5+1 Gurubu’na “İstanbul müzakerelerini iyi değerlendirmesini” tavsiye etmiştir.¹⁰ Ancak müzakere öncesinde İran nükleer çalışmalarını hiçbir şekilde durdurmayacağını¹¹ ifade ederek tutumundan taviz vermemiştir.

Söz konusu toplantıda yapılan müzakerelerde somut anlamda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. İran Batılı devletlerin beklentilerini karşılayacak bir pozisyon değişikliğine gitmemiş, buna karşılık ise Batılı ülkeler İran'a yönelik tutumlarını sertleştirme yönünde bir eğilim benimsemiştir. İstanbul görüşmelerinin başarısızlığına rağmen gerek İran ve gerekse de küresel politikadaki destekçileri yeni girişimler için ısrarcı olmuştur. Örneğin Çin Dışişleri Bakanlığı İran ile P5+1 grubu arasındaki görüşmelerin yeniden başlaması gerektiğini ileri sürmüştür.¹² Benzer bir açıklama da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'dan gelmiştir.¹³

2011 yılı boyunca İranlı yetkililer bir yandan müzakere sürecinin diğer aktörlerinin isteklerine olumlu cevap verdiklerini iddia ederken¹⁴ bir taraftan da mevcut konumlarını terk etmeyeceklerinin altını çizmişlerdir. Farklı yetkililer tarafından farklı zamanlarda yapılan açıklamalarda İran'ın nükleer programında asla mevcut pozisyonundan geriye gidiş anlamına gelebilecek bir dayatmayı kabul etmeyeceği güçlü bir biçimde ifade edilmiştir.¹⁵ Birbirine zıt gibi görünen ama neredeyse döngüsel bir izlenim veren bu tutum yıl boyunca devam etmiştir. Örneğin Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, AB dış ilişkilerden sorumlu komiseri Catherine Ashton ile görüşmesinde İran'ın nükleer çalışmalarına değinerek İran'ın taahhütlerine bağlı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶ İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Feridun Abbasi, Eylül ayında, İran'ın UAEK taleplerine olumlu cevap vermeye devam edeceğini ifade etmiş,¹⁷ ancak İran'ın UAEK nezdindeki temsilcisi Ali Asker Sultaniye, bir ay sonra, Kurum raporunu bir hata olarak değerlendirmiştir.¹⁸

Rusya 2011 yılında İran'a özellikle nükleer kriz bağlamında destek vermeye devam etmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yaptığı bir açıklamada İran'ın nükleer programına karşı baskı ve tehdit uygulanmasının etkili olmadığını ve İran'ın nükleer meselesinin sadece diplomatik ve siyasi yollarla çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁹ Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev ise genel kanaatin aksine, İran'ın nükleer silah yapmakta olduğuna dair, uluslararası toplumun elinde bir ipucu olmadığını ileri sürmüştür.²⁰ Eylül ayı içinde ise Rusya ile İran, nükleer işbirliğini artırma kararı almışlardır.²¹ Ayrıca Rusya İran'ın güneyindeki Buşehr'de nükleer enerji santrali inşa etmiş²² ve Eylül ayı içinde hizmete girmiştir. Rusya, gerek İran'ın sorumluluklarını yerine getirmediğini hatırlatan UAEK raporlarına ve gerekse de bu raporlara dayanarak alınan yaptırım kararlarına sert tepki göstermiş ve karşı çıkmıştır.²³

Nükleer kriz ile ilgili merkezi bir öneme sahip kurumlardan biri olan UAEK'nin tutum ve raporlarına karşı İran'ın tepkisi farklı olmuştur. İran'ın yükümlülüklerini yerine getirdiğini ima eden raporları öven İran yönetimi, olumsuz raporlara ise çok sert tepki göstermiştir. Örneğin Eylül ayının ilk günlerinde İranlı yöneticiler, UAEK'nin raporunu "İran'ın nükleer faaliyetlerinin barış amaçlı ve şeffaflılığının bir belgesi" şeklinde nitelmiştir.²⁴ Buna karşılık Kasım ayının ortalarında ise yine UAEK raporunun "hukuk dışı ve

siyasi içerikli” olduğu iddia edilmiştir.²⁵ Bir başka açıklamada ise Dışişleri Bakanı, UAEK’nın görev alanı dışına çıktığını ileri sürmüştür.²⁶

Özellikle yılın son aylarında UAEK’nın İran’ın nükleer programı ile ilgili hazırladığı raporlar, önceki yıllara göre çok daha somut tepkilerin verilmesine neden olmuştur. Almanya, Kasım ayında yayınlanan rapor üzerine, İran’ın nükleer programı ile ilgili var olan endişelerin daha da güçlendiğini belirtmiştir. Fransa ise rapor üzerine BM Güvenlik Konseyi’ni toplantıya çağırmıştır.²⁷ UAEK’nın, İran’ın nükleer silah üretmek için çalışmalar yaptığını belirten raporu, Batı’da endişeleri arttırmıştır. ABD’nin Avrupalı müttefikleri, nükleer faaliyetlerinden vazgeçmemesi halinde İran’a ilave yaptırımlar getirilmesini istemiştir. Ancak bununla birlikte İran’a yönelik askeri seçeneğe başvurma konusunda belirgin bir istek gözlenmemiştir. Örneğin ABD Savunma Bakanı Leon Panetta, “İran’ı projesini sürdürmesi konusunda caydırmadan, nükleer programını hedefleyen bir askeri harekâtın bölgede ‘ciddi etkisi’ olabileceğini ve istenmeyen sonuçlara yol açabileceğini” belirtmiştir.²⁸

Resmi Belgelerde İran Nükleer Krizi

Uluslararası kuruluşlar, özellikle de UAEK İran nükleer krizi ile ilgili olarak 2011 yılında da önemli raporlar yayınlamıştır. Bunların ilki olan 25 Şubat tarihinde yayınlanan UAEK raporu,²⁹ İran ile ilgili bazı olumlu saptamalarda bulunmuştur. Buna göre İran, askıya alması gereken yeniden işleme faaliyetlerine son vermiştir. Buna karşılık İran, ağır su ile ilgili birtakım faaliyetleri askıya almamıştır.³⁰ Ancak yine de rapor genel açıdan bakıldığında dengeli bir dil ile İran’ın bazı yükümlülüklerinin yerine getirildiğini bazılarının ise yerine getirilmediğini ifade etmiştir.³¹

24 Mayıs’ta yapılan UAEK toplantısında İran’ın yukarıda sözü edilen rapora verdiği cevap tartışma konusu yapılmıştır. Söz konusu cevap 9 Mayıs tarihinde Kuruma iletilmiştir.³² Raporda eleştiri konusu yapılan noktalara uzun ve detaylı cevapların verildiği bu belgede İran’ın Kurum ile tam bir işbirliği örneği sergilediği iddia edilmiştir.³³ Aynı gün UAEK toplantısında İran’ın nükleer programı ile ilgili yıl içindeki ikinci rapor kabul edilmiştir.³⁴ İran üzerinde bağlayıcı olan Güvenlik Konseyi kararlarının ve UAEK ile Konsey arasındaki ilişkinin hatırlatıldığı raporda Şubat ayı içinde kabul edilen raporun ardından yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Rapor, yükümlülüklerine rağmen, İran’ın bazı tesislerde zenginleştirme faaliyetlerini askıya almadığının altını çizmiştir. Yeniden işleme faaliyetleri ilgili önemli bir sorun tespit etmeyen UAEK ağır su faaliyetleri konusunda önemli eksikliklere işaret etmektedir.³⁵

UAEK raporlarında ısrarlı bir şekilde tekrarlanan İran’ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması’na (NPT) Ek Protokolü uygulamadığı ile ilgili eleştiri bu raporda da yapılmıştır.³⁶ Sonuç olarak rapor, İran’ın bazı

yükümlülüklerini yerine getirmesine rağmen önemli bazı sorunlarda işbirliği yapmaktan kaçındığını ortaya koymaktadır. Buna göre İran, yükümlü olmasına rağmen Ek Protokolü uygulamamış, zenginleştirme faaliyetlerini askıya almamış ve ağır su ile ilgili faaliyetlerine devam etmiştir. İhtilafli bazı konuların ise hala netleştirilemediğini ifade eden rapor, bu durumun devam etmesinin de nükleer program ile ilgili birtakım askeri boyutların olabileceği kaygılarını da beraberinde getirdiğini iddia etmiştir.³⁷ Rapor içeriği ile ilgili olarak yaptığı açıklamada UAİK Genel Direktörü de İran'ın bazı konularda yükümlülüklerini yerine getirirken bazı konularda hala işbirliğine yanaşmadığının altını çizmiştir. Söz konusu açıklamasında UAİK Genel Direktörü, eldeki veriler ile İran'ın nükleer faaliyetlerinin tam anlamı ile güvenli olup olmadığının teyit edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiş ve İran'a bütün yükümlülüklerini yerine getirmesi çağrısında bulunmuştur.³⁸

İran bu rapora ve Direktörün açıklamalarına Temmuz ayında bir cevap vermiştir. Söz konusu cevap UAİK'da dikkate alınmış ve değerlendirilmiştir.³⁹ Mayıs ayında kabul edilen UAİK raporunun gerçekleri yansıtmadığı ve dengeli olmadığı belirtilen cevap mütalaasında İran, raporun, bilgi güvenliğini zedeleyecek ölçüde geniş detaylar içerdiğini iddia etmiştir. UAİK raporlarının hukuki olmadığını iddia eden İran gerek UAİK'nın ve gerekse de UAİK raporlarına dayanarak harekete geçen BM Güvenlik Konseyi'nin siyasi gerekçeler ile hareket ettiğini ileri sürmüştür.⁴⁰ İran'a göre UAİK ve BM Güvenlik Konseyi raporları BM Tüzüğü'ne ve uluslararası hukuka aykırılık taşımakta ve UAİK raporu gerçekleri yansıtmamaktadır.⁴¹

UAİK'nin Eylül ayında İran'ın nükleer programı ile ilgili kabul ettiği yeni bir rapor,⁴² bir önceki rapor ile içerik yönünden büyük benzerlikle taşımaktadır. Rapora göre İran, bazı tesislerinde zenginleştirme faaliyetlerini askıya almamıştır.⁴³ Daha önceki raporlarda altı çizilen kaygılar bu raporda yenilenmiştir. UAİK, İran'ın faaliyetleri arasında askeri boyutu olanların olabileceği ile ilgili endişeleri belirtmiş ve rapor somut birtakım bilgilerin varlığına işaret etmiştir.⁴⁴ Rapor, yıl içinde daha önce kabul edilen raporlarda altı çizilen endişeleri yinelemiş ve İran'ın uluslararası topluma, nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlar taşıdığına dair güvence veremediğini ima etmiştir.⁴⁵ Rapor içeriği ile ilgili olarak UAİK Yönetim Kurulu'nu bilgilendiren UAİK Genel Direktörü yaptığı açıklamada⁴⁶ İranlı yetkililer ile önceki dönemlere göre daha sıkı ilişki içinde olduklarını ifade etmiştir. İran'ın önceki yıllara göre daha şeffaf bir tutum izlediğini ifade eden Amano, daha fazla şeffaflığa ve işbirliğine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir. İran'ın açıklanmayan ve potansiyel bazı gizli faaliyetlerinin giderek askeri boyut içerebileceği ile ilgili endişelerin arttığını ima eden Amano, ilerleyen dönemlerde endişelerinin gerekçelerini açıklayacağını da ifade etmiştir.⁴⁷

UAİK'nin İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili olarak 2011 yılı içinde hazırladığı en önemli rapor Kasım ayında kabul edilmiştir.⁴⁸ Güvenilir kay-

naklara dayandığı belirtilen bilgiler ışığında İran nükleer programının askeri boyutunun varlığı ile ilgili dikkat çekici ipuçları olduğunu iddia eden bu rapor, İran'ın nükleer santrallerinde nükleer silah üretmek amacıyla deneyler gerçekleştirdiğini ve bunların bir kısmında başarıya ulaştığını belirtmiştir. Ayrıca İran'ın nükleer silah tasarımı ve üretimi konusunda faaliyetlerde bulunduğu ve denemeler yaptığını ifade etmiş ve önceki adım ve girişimlerden farklı olarak İran'ın nükleer savaş başlığı elde etmek üzere bilgisayar simülasyonları gerçekleştirdiğini ve nükleer başlıkların füzelere entegre edilmesi konusunda girişimler yaptığını ileri sürmüştür. Bütün dünyada, özellikle de Batı ülkelerinde alarm zillerinin çalmasına neden olan bu tespitler arasında İran'ın orta menzilli Şahab-3 füzelerini nükleer füzeye dönüştürmeye çalıştığı iddiası da dikkat çekmiştir.⁴⁹ Bu son derece önemli sayılabilecek rapor üzerine UAEK Yönetim Kurulu konu ile ilgili bir karar almış,⁵⁰ İran nükleer programında çözülmeyen konular hakkında kaygılarını belirtmiş ve bu konularda Kurum ile İran arasında diyalogun geliştirilmesi gereğinin altını çizmiştir. İran'ın ilgili Güvenlik Konseyi kararlarına uyması çağrısının yapıldığı kararda meselenin diplomatik yollarla çözülmesinin gerektiği ifade edilmiştir.⁵¹

İran ve Arap Baharı

2011 yılının ilk aylarında kendini spontane halk gösterileri ile gösteren ve sonrasında güçlü demokrasi ve insan hakları taleplerine dönüşen Arap Baharı birçok siyasi aktörü hazırlıksız yakalamasına rağmen İran sürçte sağlam ve güçlü bir görüntü sergilemiştir. Bölgede Arap Baharı ile bağlantılı olarak gerçekleşen değişim büyük ölçüde İran dış politikasına hizmet ederken, İran sürece yerinde ve ölçülü tepki vermiştir. Arap Baharı ile birlikte yükselen taleplere destek veren İran, dikta yönetimlerinin halkın taleplerine kulak vermesi gerektiğini ifade ederken, süreci ABD ve Batı kontrolünden çıkmanın bir fırsatı olarak değerlendirmiştir. Öte yandan İran, sürecin İslam Devrimi ile bağlantılı olduğunu iddia etmiş ve bölge halklarının bu devrimden etkilendiğini ileri sürmüştür. İran süreci bölgesel nüfuzunu genişletmek için fırsat olarak görmüş ve buna uygun siyasi adımlar atmaya çalışmıştır. Örneğin İran İslami Şura Meclisi Başkanı Ali Laricani, bölgede baş gösteren demokrasi hareketinin gerçekte İran İslam İnkılâbında baş gösteren demokrasi ve özgürlük talebinin bir devamı olduğunu söylemiştir.⁵² Başka bir demecinde de Laricani, Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları İslami uyanış olarak nitelerek "Amerikalılardan Mısır'ın içişlerine müdahale etmemelerini, çünkü Mısır halkının deve demokrasisini istemediğini" belirtmiştir.⁵³ İran Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bir bildiri ile tüm dünya ülkeleri ve halklarından Mısır halkının haklı isteklerine destek olmalarını istemiştir.⁵⁴

Sürece destek veren İran bir taraftan da Mısır'da değişim sonrası dönemde Amerikan ve Batı etkisinin minimize edilmesi gerektiğini ima etmiştir. Örneğin İran İslam Devrimi Liderinin üst düzey askeri danışmanı Tümge-

neral Seyyid Yahya Rahim Safevi, Amerika'nın Mısır halkı arasında fitne çıkarmaya çalıştığını iddia etmiştir.⁵⁵ İran'ın Mısır'daki sürece destek vermesi özellikle bu ülkedeki İslami hareketler tarafından takdirle karşılanmıştır. Müslüman Kardeşler hareketi, Mısır'daki son gelişmelerle ilgili olarak İslam Devrimi Rehberi Ayetullah Seyyid Ali Hamaney'in tutumuna teşekkür ederek "Mısır'ın da Ahmedinejad gibi bir cumhurbaşkanına sahip olmasını" temenni etmiştir.⁵⁶

İran'ın Arap Baharına ve özellikle de bu çerçevede Mısır'da yaşanan gelişmelere ilgisi kısa bir süre içinde kendisi lehine yeni bir siyasi ortamın oluşmasına imkân vermiştir. Yapılan siyasi değerlendirmeler de süreçten İran'ın daha karlı çıkacağını göstermektedir. Örneğin *The Guardian* yazarı Benny Morris, Mısır'da yaşanan son gelişmelerden sonra etkinliğini artıran Müslüman Kardeşler'in Türkiye'den çok İran rejimini takip edebileceği yorumunu yapmıştır.⁵⁷ Esasında İran, süreçle birlikte değişen koşullardan somut anlamda faydalanma yoluna da gitmiştir. Örneğin, İsrail tarafından provokatif bir karar sonucu Mısır yönetimi İran'a ait iki savaş gemisinin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine onay vermiştir.⁵⁸ Ancak özellikle ABD'nin tepkisi nedeniyle söz konusu gemilerin Kanal'dan geçişi bir süre için de olsa ertelenmiştir.⁵⁹ Fakat tepkilere rağmen, 1979 İran Devrimi'nden beri ilk kez bir İran gemisi Süveyş Kanalı'ndan geçiş yapmıştır.⁶⁰ Söz konusu gelişme uluslararası kamuoyunda da dikkat çekmiş ve NATO da Akdeniz'de İran savaş gemilerini izlediğini duyurmuştur.⁶¹ Söz konusu gemiler, Mısır'ın onayı ile birlikte 32 yıl aradan sonra Süveyş Kanalı'ndan geçiş yaparak Suriye'nin Lazkiye Limanı'na ulaşmıştır.⁶² İranlı yetkililer İran savaş gemisinin Suriye'yi de kapsayan gezisinin bölgede meydana gelen gelişmelerle ilgili olmadığını söylemişlerse⁶³ de bunun Suriye'ye destek anlamına geldiği açıktır.

İran'ın Arap Baharı sürecinde ilgi gösterdiği ülkelerin başında ise Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Bahreyn yer almaktadır. Sünni bir hükümet tarafından yönetilen ülkede Şiiilerin hak talepleri İran'ın ilgisini çekmiş ve İran istikrarlı bir şekilde bu konuyu gündemde tutmaya çalışmıştır. Bu çerçevede İran, Bahreyn yönetimine destek vermek üzere bu ülkeye Suudi Arabistan'ın asker göndermesini kınamıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, Bahreyn yönetiminin göstericilere karşı şiddet yolunu seçmesini sert dille eleştirirken Bahreyn'de halkın bastırılması için bu ülkeye yapılan yabancı müdahalelere de karşı çıkmıştır.⁶⁴ Yabancı müdahalesi ile ilgili suçlamalarda ABD başı çekmiştir. ABD'nin Bahreyn'deki yabancı güçlerin müdahalesini desteklemesi ve Gates'in İran ile ilgili asılsız sözleri ardından ABD menfaatlerini koruyan ülke olarak İsviçre'nin Tahran Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na çağrılmıştır.⁶⁵

İran, Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Bahreyn'de yaşanan halk hareketini bastırmak amacıyla bu ülkeye yabancı asker gönderilmesinin kabul edilmesini bildirmiştir. Buna karşılık Bahreyn, İran'ın, Körfez ülkelerinin

özellikle Suudi Arabistan'ın güvenlik güçlerinin ülkeye konuşlandırılmasına yönelik eleştirilerini protesto için Tahran'daki büyükelçisini geri çağırmıştır.⁶⁶ Suudi Arabistan ülkesindeki Şii nüfus nedeniyle hafta başında Bahreyn'e 1000 asker göndererek olaylara doğrudan müdahil olmuş bu durum ise kendini Şii nüfusun hamisi görmesi nedeniyle İran'ın tepkisini çekmiştir.⁶⁷ İran'ın Bahreyn'deki duruma tepkisi sert olmuştur. Bu çerçevede İran, Bahreyn'in Tahran'daki Büyükelçiliğinde görevli bir diplomatı sınır dışı etme kararı almıştır.⁶⁸ İranlı yetkililer Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e yönelik müdahalesini kınamış ve bu ülkenin Filistinlilere yardım etmemesine gönderme yaparak Bahreyn halkı yerine İsrail'e karşılık vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁹ Bahreyn'deki durumu uluslararası kamuoyunun gündemine getirmek isteyen İran, ayrıca dünyanın Bahreyn'deki insani trajedi ve sivillere yönelik şiddete karşı harekete geçmesini istemiştir.⁷⁰ Yine Bahreyn'deki halk ayaklanmasına desteğini göstermek üzere İran bu ülkeye filo göndermiştir.⁷¹

Dünyanın dikkatini Bahreyn'deki gelişmelere çekmek isteyen İran bu çerçevede önemli girişimlerde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih, Bahreyn'e askeri müdahaleyi önlemek amacıyla Türkiye, Katar ve Arap Birliği Genel Sekreterleriyle telefon görüşmesi yapmıştır.⁷² Salih ayrıca BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ile telefon görüşmesinde Bahreyn'in kritik durumunu görüşmüştür.⁷³ Salih'in yaptığı girişimler arasında ayrıca Umman Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşme de yer almıştır. Söz konusu görüşmede Bahreyn'e yönelik komşu ülkelerin müdahalesi tartışılmıştır.⁷⁴ İran yönetimi Bahreyn'deki hassas durumla ilgili olarak doğrudan bölge ülkelerini veya siyasi aktörlerini suçlamak yerine Batılı güçlere işaret etmeyi tercih etmiştir. Bu tercihte, özellikle bölgenin hassas etnik, dini ve mezhepsel çeşitliliğinin etkili olduğu açıktır. Örneğin İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih, Bahreyn'deki durumun daha da karmaşık hale gelmesinin sorumlusunun yabancı güçler olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁵ İslami Şura Meclis Başkanı Ali Laricani, bölgedeki son gelişmelerin Batının bölgedeki sömürgeci tutumunun sonucu olduğuna işaret ederek, bölge sorunlarının tek çözüm yolunun gerçek demokrasi olduğunu belirtmiştir.⁷⁶

Askeri seçeneklere karşı tepkisini ortaya koyan İran, Bahreyn meselesinin askeri müdahale ile çözümlenmeyeceğini ve halkın demokratik taleplerinin uygun yöntemlerle dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷ Demokratik taleplere saygı gösterilmesi gerektiği şeklinde tutarlı sayılabilecek bir mesaj veren İran, suçlayıcı bir söylemden uzak kalarak da bölge halklarının tepkisine karşı önlem almaya çalışmıştır. İran söz konusu olduğunda "olağan şüpheli" olan ABD, Bahreyn konusunda da İranlı yetkililerin eleştirisine maruz kalmıştır. Örneğin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Bahreyn'deki esas sorunun ABD'nin o ülkedeki askeri üssü olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Dışişleri Bakanı Yardımcısı Emir Abdülhayan da Bahreyn hükümetinin halkın bastırılması için ABD ve İngiliz danışmanları çağırmasıyla ilgili olarak Ortadoğu halkının İngiltere'nin tarihi tutumundan ve ABD'nin bölgedeki girişimlerinden nefret ettiğini iddia etmiştir.⁷⁹

Arap Baharı sürecinin belirgin bir biçimde yaşandığı Mısır'da da yaşanan değişimin ardından İran ile belirgin bir yakınlaşma gözlenmiştir. Mısır, 30 yıllık bir aradan sonra İran ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatma kararı vermiştir.⁸⁰ İran'ın düşman bir ülke olmadığını, her iki ülkenin karşılıklı olarak elçiliklerini açması gerektiğini ifade eden Mısır'ın yeni Dışişleri Bakanı Nebil el-Arabi, Tahran'dan ziyaret daveti almıştır. Arabi'nin ziyareti Tahran'a 32 yıl aradan sonra yapılan en üst düzeyde ziyaret olmuştur. İranlı yetkililer de açıklamasından büyük bir memnuniyet duyduklarını, Kahire ile yeni bir dönem başlatmaya hazır olduklarını belirtmiştir.⁸¹ Bununla birlikte İran, Mısır ile yakınlaşmanın bölge ülkelerinde neden olabileceği kaygıları da gidermeye çalışmıştır. Dışişleri Bakan Yardımcısı Rauf Şeybani, İran ve Mısır arasındaki ilişkilerin ve işbirliklerinin artmasının hiçbir Arap ülkesi aleyhine olmayacağını, bilakis bunun bölgede çok yönlü ilişkilerin gelişmesine yardımcı olacağını ifade etmiştir.⁸² Benzer bir rahatlatıcı açıklama da Mısır'dan gelmiştir. Mısır Başbakan Sözcüsü Ahmed el-Sammani, Kahire'nin 25 Ocak devriminden sonra tüm ülkeler ve özellikle de İran ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açacağına işaret ederek Fars Körfezi kıyısındaki Arap ülkelerinin Kahire-Tahran yakın ilişkilerinden kaygılarının yersiz olduğunu ifade etmiştir.⁸³

Bütün bu olumlu gelişmelerin ardından, İran 30 yıl aradan sonra Mısır'a büyükelçi atamıştır.⁸⁴ Aynı günlerde İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî, ülkesi ile Mısır'ın mevcut ilişkilerini geliştirmek istediklerini söylemiştir.⁸⁵ Mısır gibi bölgenin önemli aktörlerinden birisi ile ilişkilerini geliştirmek isteyen İran, bölgede meydana gelen halk hareketlerinin ve demokrasi taleplerinin Batı etkisinden izole olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda İran Millî Güvenlik Yüksek Konsey Sekreteri Said Celili, ABD ve Avrupa ülkelerinin "Mısır halkının sesini 30 yıl geç duyduklarını" iddia etmiştir.⁸⁶ Ali Laricani de Amerika'nın Mısır'da şüpheli girişimlerine vurgu yaparak Mısır devrimcilerini Amerika'nın oyununa gelmemek için son derece dikkatli olmaya davet etmiştir.⁸⁷ Bir başka demecinde ise Laricani, bölgede ABD'ye bağlı diktatörlerin sonu geldiğine işaret etmiş ve ABD'nin bölgede halk devrimleriyle ilgili bugünkü durumunun İran'ın İslami Devrimi zamanındaki durumuna benzediğini ileri sürmüştür.⁸⁸ Arap Baharı sürecinin İran Devrimi'nin bir sonucu olduğunu iddia eden İran, aynen devrim sırasında olduğu gibi, Arap halklarının da artık özgürlük istediğini ileri sürmüştür. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramîn Mihmanperest, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde İslami uyanışa işaret ederek Müslüman milletlerin bugün özgür duygularla Kudüs'ün özgürlüğü ve Siyonist rejimin durdurulması için daha fazla kararlı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

İran'a göre Arap Baharı süreci çok önemli bir değişime işaret etmektedir. Bu yöndeki beyan ve açıklamalardan anlaşıldığına göre İran süreci önemli bir fırsat olarak görmekte ve ABD'nin bölgedeki etkisinin azalmasının bir başlangıcı olarak değerlendirmektedir. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, bir demecinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmelere işaret ede-

rek dünyanın şimdi büyük gelişmelerin eşiğinde olduğunu, çünkü bugün insanlığın gerçek peşinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Bir başka demecinde ise Ahmedinejad “milletlerin talepleri karşısında direnmenin anlamı olmadığını” söylerken Dışişleri Bakanı Salihi, “ABD’ye bağlı yönetimlerin yıkılmakta olduğunu” iddia etmiştir.⁹¹ Bütün bu nedenlerden dolayı, İranlı yetkililere göre Ortadoğu’daki gelişmeler İran diplomasinin merkezinde olması gerekmektedir.⁹² Bölgede Arap Baharı ile birlikte meydana gelen değişimler İran’ın süreçten kazançlı çıkabileceğine dair önemli ipuçları taşımaktadır.⁹³ Bu da İran’ın sürece gösterdiği yakın ilgiyi açıklar niteliktedir.

Mısır, Tunus ve özellikle de Bahreyn’deki halk hareketlerini destekleyen İran, Libya’daki gelişmeler karşısında ise nispeten ihtiyatlı bir tutum takınmıştır. Ancak özellikle Kaddafi’nin muhalifler karşısında giderek güç kaybetmesi karşısında muhaliflere destek verir bir pozisyon benimsemiştir. İran, Libya’nın Birleşmiş Milletlerde muhalifler tarafından kurulan Ulusal Geçiş Konseyi tarafından temsil edilmesini destekleyeceğini açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest ise Libya’daki devrimin öncelikle Müslüman halkın zaferi olduğuna inandıklarını belirtmiştir.⁹⁴ Libya’da Kaddafi döneminin sona ermesinin ardından da İran gecikmeksizin yeni idareye desteğini ifade etmiştir. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Libya’nın tamamen Kaddafi yanlısı güçlerden kurtarılması münasebetiyle Libya halkına tebriklerini bildirmiştir.⁹⁵ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest ise Dışişleri Bakanının Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından kısa bir süre içinde Libya’ya gideceğini açıklamıştır.⁹⁶

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde Arap Baharı süreci İran’ın lehine bir görünüm sergilese de bu değerlendirmenin birtakım istisnaları vardır. Her şeyden öte İran halkının en azından bir kısmı bu süreçten etkilenmiş ve daha fazla özgürlük talebinde bulunmuştur. Zaten güçlü bir muhalefet geleneğinin mevcut olduğu İran’da Arap Baharı süreci muhaliflere kısmen de olsa cesaret vermiştir. Dolayısıyla Ortadoğu bölgesindeki değişim hareketleri İran’ı da etkilemiştir. Muhalif göstericiler yer yer Tunus ve Mısır’daki devrimlere destek vermek için gösteriler düzenlemiş, gösteriler sırasında ise protestocular ile hükümet destekçileri arasında çatışmalar meydana gelmiştir.⁹⁷

İran’ın genel anlamda Arap Baharı sürecine yönelik tutarlı politikasında bir sapma olarak nitelendirilebilecek bir başka örnek de Suriye’deki ayaklanmalara karşı takındığı tutumdur. Diğer Arap Baharı ülkelerinde halk isyanlarını destekleyen İran Suriye’de doğrudan Esad rejimine destek sağlamıştır. Hatta ABD İran’ı, Suriye’deki gösterilerin kontrol altına alınmasında ve bastırılmasında Suriye yönetimine yardımcı olmakla suçlamıştır.⁹⁸ İran’ın Suriye konusunda farklı davranmasının en önemli sebebi ise Suriye’nin kaybedilmesi durumunda Ortadoğu’da en büyük bölgesel güç olma hedefinin darbe alacak olmasıdır.⁹⁹ Suriye’deki isyanın ve Esad rejiminin bu isyana verdiği tepkinin fazla abartıldığını ima eden İran bilinçli olarak bu sorunun bazı

güçler tarafından gündemde tutulduğunu iddia etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, ABD'nin, Suriye meselesini ortaya atmasının temel sebebinin bölgedeki halk hareketini saptırmak olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

2011 Yılında İran'ın Bölgesel ve İkili İlişkileri

2011 yılında İran'ın bölgesel ilişkileri bir önceki yıla göre kısmen de olsa kötüleşmiştir. İran kendi etki alanını genişletici ve belirginleştirici adımlar atarken bu adımlar, İran'ı tehdit olarak algılayan bölge devletlerini daha fazla tedirgin eder hale gelmiştir. Özellikle Körfez ülkeleri İran'ın nüfuz alanının genişlemesinden ciddi endişe duyarken, bu durum bu ülkeleri Batıya daha fazla yaklaştırmıştır. Buna karşılık İran, özellikle Arap Baharı ile birlikte bölgede meydana gelen değişimi kendi lehine yorumlamış ve etki alanını belirginleştiren adımları özgüven içinde atmaya başlamıştır. Buna mukabil, bu durum bölge ülkeleri ile birlikte Batı dünyasının da dikkatinden kaçmamış ve Batı dünyası, İran'a yönelik çemberi daha da daraltmıştır. Ancak çok fazla seçeneğin olmaması ve İran'ın bütün çabalara rağmen tam bir yalnızlığa mahkûm edilememiş olması gibi nedenlerden dolayı başta ABD olmak üzere Batı dünyası bu konuda ciddi bir ilerleme kaydedememiştir. Bu durum Türkiye'nin İran ile ilişkilerini de etkilemiş ve Türkiye İran politikasında net bir tutum belirlemede zorluk yaşamıştır.

Batı Dünyası ile İlişkiler

2011 yılında İran'ın Batı dünyası ile ilişkileri bir önceki yıla göre biraz daha gerginleşmiştir. Bunda nükleer programı ile ilgili artan kaygıların rolü olduğu kadar İran'ın bölgesel bir güç olma ihtiraslarının biraz daha belirginleşmiş olmasının da payı bulunmaktadır. İran ile ilişkileri uzunca bir süredir gergin olan ABD 2011 yılında İran'a yönelik yaptırımların sertleşmesi için çaba göstermiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Körfez bölgesindeki üç ülkeyi kapsayan ziyaretinin ilk durağı olan Birleşik Arap Emirlikleri'nde İran'ın nükleer programının "ciddi bir kaygı" unsuru olduğunu ifade ederek, ABD'nin Körfez'deki ve diğer yerlerdeki müttefiklerinden yaptırımların uygulanmasının sağlanmasına destek için "gereken her şeyi yapmalarını" beklediğini söylemiştir. Aynı açıklamada Clinton, Arap dünyasından İran'a karşı koymalarını istemiştir.¹⁰¹

ABD'nin İran'a yönelik olumsuz ve şüpheli tutumu nükleer görüşmelerde de kendini göstermiştir. P5+1 ülkeleri ile İran arasında İstanbul'da yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine en sert ve umutsuz açıklamayı ABD yönetimi yapmıştır. Yapılan açıklamada sonucun tam bir hayal kırıklığı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰² Bu olumsuz tutum nükleer krizin dışında başka alanlarda da kendini göstermiş ve ABD, BM İnsan Hakları Konseyi toplantısında İran aleyhine bir önerge sunarak, bu ülkedeki insan hakları ihlallerinin araştırılması için bir soruşturmacı görevlendirilmesini sağlamıştır.¹⁰³

ABD ile İran arasında 2011 yılı içinde yaşanan önemli krizlerden bir tanesi de Suudi Arabistan'ın Washington Büyükelçisine yönelik suikast iddialarıdır. ABD İran ajanlarının büyükelçiye suikast planladığını iddia etmiş, İran ise bunu reddetmiştir. Amerikan Adalet Bakanlığı, olayla ilgili oldukları iddiası ile iki kişi aleyhine dava açmıştır. Dışişleri Bakanı Clinton ise suikast planı ile ilgili olarak İran'ın "olayları tehlikeli bir şekilde tırmandırdığını" iddia etmiştir.¹⁰⁴ Konu ABD Başkanı Obama ile Suudi Arabistan Kralı Abdullah arasındaki görüşmede de tartışılmış ve Obama, İran hükümetinde suikast planından haberdar olan kişilerin varlığına işaret etmiştir.¹⁰⁵

ABD ile İran arasındaki sorunlardan birisi de Hürmüz Boğazı'nda yaşanmıştır. İran dünya petrolünün %17'sinin geçtiği boğazı kapatmakla tehdit ederken, ABD bölgeye bir uçak gemisi göndermiştir. Hürmüz Boğazı konusunda gergin bir havanın hakim olduğu bir sırada İran Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Habibullah Seyyari'den gözdağı niteliğinde bir açıklama gelmiştir. Seyyari, boğazı gemi trafiğine kapatmanın kendileri açısından bir zorluk teşkil etmediğini söylemiştir. Amiral Seyyari, karar verdikleri andan itibaren bunu çok kısa bir süre zarfında hayata geçirebilecek güçte olduklarına vurgu yapmıştır.¹⁰⁶

İran'ın nükleer programı ile bağlantılı olarak bir süredir merak edilen konulardan biri olan İran'a yönelik askeri bir operasyonun yapıp yapılmayacağı ile ilgili tartışmalar 2011 yılında da devam etmiştir. İran'a yönelik böylesi bir operasyon ihtimali giderek azalsa da gerek İran'ın bölgesel nüfuzunun artması ve gerekse de nükleer programı ile ilgili somut şüphelerin belirmesi askeri operasyonla ilgili eskisine göre daha sert açıklamaların yapılmasına da neden olmuştur. Örneğin Kasım ayında ABD Başkanı Barack Obama İran'a yönelik askeri hareket ihtimalinin hâlâ masada olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷ Ancak bu açıklamaya rağmen askeri bir operasyonun uzak bir ihtimal olduğu ortaya çıkmıştır. İran'ı tehdit olarak algılayan ülkelerden biri olan Suudi Arabistan bile "böylesi bir müdahalede bulunmanın ahmaklık olacağını ve buna kalkışmanın da trajik bir şekilde sonuçlanacağını" söylemiştir.¹⁰⁸ İlginç olan, ABD Savunma Bakanı Leon Panetta'nın bile İran'a yönelik bir saldırının dünya ekonomisine zarar verebileceğini söylemiş olmasıdır.¹⁰⁹

İran'ın Batı dünyası ile ilişkileri ABD dışında da kötü bir seyir izlemiştir. Nükleer programı ile ilişkili olarak yaşanan kriz nedeniyle Batı dünyası İran'a karşı sert bir tutum takınmıştır. Ancak nükleer program dışında da spesifik krizler yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi özellikle İngiltere ile yaşanan İngiliz Büyükelçiliğine saldırı krizidir. Kasım ayı içinde bir grup gösterici Tahran'da bulunan İngiliz Büyükelçiliği'ne saldırmış ve bu saldırı iki ülke arasında diplomatik krize neden olmuştur. İran Dışişleri Bakanlığı, Tahran'daki iki İngiliz diplomatik misyonuna yapılan saldırıdan üzüntü duyduğunu bildirmiştir.¹¹⁰ Ancak bu açıklamaya rağmen tansiyon düşmemiştir. Bu saldırının ardından Fransa da bu ülkedeki büyükelçisini geri çağırmıştır.¹¹¹

İngiltere Başbakanı David Cameron, Tahran'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne yapılan saldırının "ciddi sonuçlar" ortaya çıkarabileceğini söyleyerek İran'ı uyarmıştır. Tepkisini daha ileri bir noktaya götüren İngiltere, İran ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. Bununla birlikte İngiltere herhangi bir misilleme girişiminde bulunmayacağını açıklamıştır.¹¹²

İran'ın Bölgesel Güç Olma Politikaları

İran 2011 yılında bölgesel bir güç olarak çok daha aktif bir görünüm sergilemiş; Şii Hilali olgusunun daha sık tartışıldığı gözlenmiştir. Bu çerçevede İran özellikle Irak ile yakın ilişkiler geliştirmeye özel bir önem atfetmiş, yılın ilk günlerinden itibaren İran, Irak ile ilişkilerini her alanda geliştirmeye çalışmıştır. Örneğin Ocak ayında Dışişleri Bakanı Vekili Ali Ekber Salihî iki ülke arasında vize muafiyeti uygulanmasını istemiş ve iki ülke arasında yüksek işbirliği komisyonu oluşturulacağını söylemiştir.¹¹³ 8 Ocak'ta Tahran ile Bağdat arasında üç yeni anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁴ İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, İran ve Irak'ın köklü ilişkileri olduğunu ve ilişkilerin gelişmesi ile dünyaya hürriyet, kardeşlik ve adalet kültürünü verebileceklerini söyledi.¹¹⁵

Bir açıklamasında İran ve Irak arasında işbirliği için bir yol haritasının çizilmesi gerektiğine işaret eden İslami Şura Meclis Başkanı Ali Laricani, iki ülke ilişkilerinin köklü olmasının, kültürel altyapının daha iyi tanınmasını beraberinde getireceğini belirtmiştir. Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari de İran'ın önemli bir bölgesel güç olduğunu ve bu gerçeği hiç kimsenin görmezden gelemeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁶ Hoşyar Zebari, başka bir açıklamada doğrudan İran'ın ilgi sahasına giren Bahreyn'deki durum ile ilgili olarak İran'ın tutumu ile tamamen örtüşen bir yaklaşımın işaretlerini vermiştir. Zebari, Bahreyn'in egemenliğine saygı duyduklarını ve halkının kendi siyasi düzeni, hükümeti ve kaderlerini seçmeleri gerektiğine inandıklarını belirtmiştir.¹¹⁷ İlerleyen aylarda iki ülke arasındaki ilişkiler çok daha belirgin bir biçimde gelişmiştir. Temmuz ayında İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi, Tahran'ın Irak halkının başarısı ve gelişmesini kendi başarısı olarak gördüğünü ve bu ülkenin ilerlemesi için her türlü yardıma hazır olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸

İran'ın Irak'taki nüfuzu günden güne artarken bu durum giderek ABD'yi daha fazla endişelendirmiş ve önlemler almaya itmiştir. ABD Savunma Bakanı Robert Gates, CNN'de yayımlanan *State of the Union* programında yaptığı açıklamada Irak'ta son dönemde ölen Amerikan askerlerinin çoğu konusunda, el-Kaide'ye bağlı teröristlerin değil, radikal Şiilerin suçlanması gerektiğini belirterek bu kişilerin İran'dan "oldukça sofistike ve güçlü silahlar temin ettiğini" savunmuştur.¹¹⁹ Benzer bir endişeyi de Körfez ülkeleri dile getirmiştir. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeler, İran'ın kendi içişlerine karıştığını iddia etmişlerdir.¹²⁰ Bu tür kaygılardan hareketle ABD, özellikle Irak'taki askerlerini tamamen çektikten sonra İran tehdidine karşılık Kuveyt'te yeni

muharip güç konuşlandırmaya karar vermiştir.¹²¹ İran'ın artan nüfuzuna karşılık ABD, İran'ı çevreleme politikasına 2011 yılı içinde de devam etmiştir. Bu çerçevede Suudi Arabistan ve BAE'ye milyarlarca dolarlık silah satışı gerçekleştirilmiştir.¹²² Aralık ayında İran'ın Ortadoğu bölgesinde artan nüfuzunu dengelemek isteyen ABD'nin, bölgedeki müttefiki Suudi Arabistan'a 29,4 milyar dolar değerinde F-15 savaş uçakları satacağı bildirilmiştir.¹²³

Lübnan'daki siyasi durum ile de giderek daha fazla ilgilenen İran, bu ülkedeki siyasi krizin çözüme kavuşturulması için her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunun altını çizmiştir.¹²⁴ Lübnan'a siyasi desteğini sıklıkla yenileyen İran, bu destek mesajlarında Lübnan'ın devamlı yanında olacağını ifade etmiştir.¹²⁵ Temmuz ayında Lübnan Başbakanı Mikati, İran parlamento heyeti ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında imzalanan 26 antlaşmanın hayata geçirilmesine hazır olduklarına işaret ederek Lübnan hükümetinin tüm alanlarda İran ile işbirliğine hazır olduğunu belirtmiştir.¹²⁶

İran'ın 2011 yılı içindeki bölgesel politikalarında en büyük destek Rusya tarafından sağlanmıştır. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, İran'ın Rusya ile tüm alanlarda ilişkilerinin artmasını desteklediğini¹²⁷ ifade ederken Duma Meclisi Başkanı Birinci Yardımcısı Aleg Marozov, Moskova'nın İran ile işbirliğinin geliştirilmesini istediğini vurgulamış ve Washington'un Tahran'a karşı politikalarını desteklemediğini belirtmiştir.¹²⁸ Benzer bir desteği füze kalkamı konusunda da ifade eden Rusya, İran'ın Avrupa için bir füze tehdidi oluşturduğu yolundaki iddiaları reddederek İran'ın böyle bir tehdit oluşturmadığını iddia etmiştir.¹²⁹ İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi de İran ve Rusya'nın bölgesel ve uluslararası meselelerde yakın görüşlere sahip olduklarını söylemiştir.¹³⁰ Resmi bir açıklamada ise İran ile Rusya'nın stratejik ortak oldukları vurgulanmıştır.¹³¹

Türkiye ile İlişkiler

2011 yılında Türkiye-İran ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Yılın ilk aylarında iki ülke arasında samimi bir ilişki biçimi gözlemlenirken yılın sonuna doğru ilişkiler özellikle füze kalkamı krizi nedeniyle gerilmeye başlamıştır. İkili ilişkilerin gündemini başlangıçta yoğun bir biçimde İstanbul'da düzenlenen nükleer görüşmeler oluşturmuştur. İran'ın nükleer programıyla ilgili olarak İran ve Batılı ülkeler arasında yapılan müzakerelerin ikincisi İstanbul'da yapılmış, ancak toplantıdan olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı konuyla ilgili yaptığı açıklamada " tarafların, önümüzdeki dönemde görüşmelerin sonuçları temelinde, sorunlu konuların çözüme kavuşturulması için kapıyı açık bırakmalarından" memnuniyet duyulduğunu bildirmiştir.¹³² Nükleer görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Türkiye, İran'a bu konudaki zımni desteğini devam ettirmiştir. Örneğin Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, İran'a yaptırım kararı alan ABD'nin kararlarının sadece kendisini bağlayacağını, Türkiye'nin ancak BM'nin yaptırım

kararına uyacağını belirtmiş ve “Türkiye ile İran arasında ebediyete kadar sürecek olan bir komşuluk ilişkisi bulunduğunu ve Türkiye’nin, İran’ın avukatlığını yapmak gibi bir göreve soyunmadığını” ifade etmiştir.¹³³

Ancak bu olumlu tutum, NATO’nun füze kalkanı projesi nedeniyle giderek yerini şüpheli bir yaklaşıma bırakmıştır. Örneğin İran Savunma Bakanı Ahmed Vahidi, devlet televizyonuna yaptığı açıklamada, NATO’nun Türkiye’ye yerleştireceği radar sistemi ile ilgili olarak ulusal çıkarlarına yönelik hiçbir saldırıya müsamaha göstermeyeceklerini söylemiştir.¹³⁴ İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest de yaptığı bir açıklamada Türkiye’nin topraklarına NATO füze savunma kalkanı radarlarının yerleştirilmesine izin verme kararının bölgede gerilime yol açtığını iddia etmiştir.¹³⁵ Devrim Muhafızları komutanlarından Emir Ali Hacızade, bir tehdit söz konusu olduğu takdirde ilk hedeflerinin “Türkiye’deki füze radarı” olacağını daha sonra diğer hedeflere yöneleceklerini söylemiştir.¹³⁶ Ahmedinejad Türkiye’nin bu proje dolayısıyla dikkatli olması gerektiğini söylerken,¹³⁷ Türkiye konusunda her zaman ılımlı ve makul bir çizgi izleyen Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî bile benzer bir uyarıda bulunmuştur.¹³⁸ Türkiye ise, söz konusu askeri tedbirin büyük ölçüde İran’a yönelik olduğunun bilinmesine rağmen füze kalkanı projesinin herhangi bir ülkeye yönelik olmadığını iddia etmekle yetinmiştir.¹³⁹

İnsan Hakları, Güvenlik ve Demokratikleşme

Önceki yıllarda olduğu gibi İran gerek uluslararası kuruluşlar gerekse de sivil toplum kuruluşları tarafından sık insan hakları ihlalleri nedeniyle ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Daha fazla özgürlük ile ilgili taleplerinin daha üst perdeden dile getirilmeye başlandığı İran, Arap Baharı’nın yaşandığı 2011 yılında, bu çerçevedeki gelişmelerden kısmen de olsa etkilenmiştir. Daha önceki yıllarda seçimler bağlamında dile getirilen eleştirilere ilave olarak İran’ın muhaliflere karşı sert tutumunun devam ettiğini ifade eden bağımsız raporlar, temel haklar alanında daha önceki yıllarda dile getirdikleri eleştirilerin benzerlerine 2011 yılında da yer vermişlerdir.

Arap Baharı’nın başladığı günlerde İran halkı daha fazla özgürlük talebiyle Tunus ve Mısır’daki gösterilere benzer gösteriler düzenlemiştir. Şubat ve Mart aylarında Tahran ve diğer büyük şehirlerde binlerce İranlı Arap ülkelerindeki demokrasi taleplerine destek vermek ve İranlı muhaliflerin tutuklanmalarını protesto etmek için sokağa çıkmıştır. Eski cumhurbaşkanı adayları Mir Hüseyin Musevi ve Mehdi Kerrubi tarafından yönlendirilen bu gösterilerde çok sayıda muhalif tutuklanırken bu iki önemli isim ise ev hapsi cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁰ Nisan ayı içerisinde ise İran Parlamentosu, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine önemli ölçüde engel olacak bir dizi karar alarak bu örgütlerin hareket alanını kısıtlayıcı tedbirler yürürlüğe koymuştur. Hükümet de siyasi haber yayınlayan ve analiz eden internet sitelerine erişimi engellemiş ve yabancı yayınların kapsamını önemli ölçüde kısıtlamıştır.¹⁴¹

Örgütlenme ve ifade özgürlüğünün önemli ölçüde kısıtlandığı İran'da insan hakları savunucuları ciddi baskılar ile karşı karşıya kalmışlardır. Tunus ve Mısır'daki göstericilere destek amacıyla düzenlenen gösterilerde güvenlik güçleri aşırı güç kullanmış, bazı göstericiler ölmüş ve çok sayıda gösterici ise tutuklanmıştır.¹⁴² Polis, Arap azınlık mensupları ve çevrecilerin yaptıkları eylemler gibi, Arap Baharı ile doğrudan ilişkili olmayan gösteri ve protestolarda da aşırı güç kullanmıştır. Medya üzerinde de çok sıkı kontrol ve baskının uygulandığı ülkede belgesel film yapımı ve yönetmenleri hapse atılmıştır. Hükümeti eleştiren çok sayıda muhalif hukuksuz bir biçimde gözaltına alınmış ve uzun süre hapiste tutulmuştur. Bu süre zarfında aileleri ve avukatları ile görüşmelerine izin verilmeyen muhaliflerin bazıları ancak yüklü miktarda kefalet ile serbest bırakılmışlardır.¹⁴³ 2011 yılı boyunca çok sayıda işkence vakası da rapor edilmiştir. İşkencecilerin genellikle ceza almadığı bu olaylarda muhalifler hedef seçilmiş; gözaltında tutulan kurbanlar sıklıkla dövülmüş, vücutlarında sigara söndürülmüş ve hatta tecavüze maruz kalmışlardır. Onlarca kişinin işkence sonucu veya hapisteki kalabalık yüzünden öldüğü rapor edilmiştir.¹⁴⁴

Siyasi şüpheliler oldukça belirsiz suçlamalar ile suçlanmış, bazen savunma avukatları bile olmadan yargılanmış ve mahkûm edilmişlerdir. Zorla alınan itiraflar mahkemeler tarafından mahkûmiyet gerekçesi olarak kullanılmıştır. Hapiste tutulan mahkûmlara yönelik son derece onur kırıcı ve ağır yöntemler kullanılmıştır. Bunlar arasında kırbaçlama önemli bir yer tutarken el ve ayak kesilmesi ve körleştirme de yaygın bir biçimde uygulanmıştır.¹⁴⁵ Kadınlara karşı ayrımcılık da sistemli bir şekilde devam etmiştir. Kadınlara daha fazla hak talep eden eylemcilere karşı sert önlemler alınmıştır. Bazı üniversitelerde öğrenciler cinsiyetlerine göre ayrım tabi tutulmuş; bazıları kırbaçlanan ve hatta idam edilen eşcinseller ve transseksüeller en ağır cezalara çarptırılmıştır.¹⁴⁶

İran'da yaşayan azınlıklar da hem hukuk önünde hem de pratikte ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. Arapların, Azerilerin, Kürtlerin ve Türkmenlerin kendi dillerini kullanmaları engellenmiştir. Bu haklar ile ilgili olarak gösteri yapan ve çaba gösteren eylemciler ise tehdit, tutuklama ve hapis ile karşı karşıya kalmışlardır.¹⁴⁷ Din ve vicdan özgürlüğü konusundaki ihlaller ve eksiklikler ile ilgili olarak da İran yönetimi ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Hristiyanlığa dönenler, Bahai inancına mensup olanlar, muhalif Şii din adamları ve tasavvufi tarikat üyeleri takibata uğramıştır. Bu çerçevede özellikle dini lider ve diğer yetkililerin sahte inançlar ile mücadele çağrısı önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Böylesi çağrılarının yapılmış olması bu konudaki baskı ve tasarrufların yaygınlığına ve devlet tarafından organize edilmiş olmasına işaret etmektedir. Bunların yanı sıra Sünni Müslümanlar da toplu ibadetlerini ifa etmede sınırlamalar ile karşılaşmışlar, bazı Sünni din adamları da tutuklanmıştır.¹⁴⁸

İdamlar İran'daki yaygın insan hakları ihlallerinde en önemli sorunlardan birisi olmaya devam etmiştir. 2011 yılı içinde resmi rakamlara göre 360 idam cezası uygulanmıştır. Ancak güvenilir kaynaklar ilave 300'e yakın idamdan daha söz etmektedir. Bu bağlamda çok sayıda mahkumun gizlice idam edilmiş olduğu iddia edilmektedir. İdamların yüzde seksenine yakını uyuşturucu kullanımı ve satışı ile ilgili suçlara atfen uygulanmıştır. Bu suçlardan idama mahkum edilenlerin önemli bir kısmı, Afganlar başta olmak üzere fakir ve marjinal kesimlere mensuptur. Ocak ayında yürürlüğe giren uyuşturucu ile mücadele yasası kapsamında artık bu yasa çerçevesinde idama mahkum edilenlerin temyiz hakkı bulunmamaktadır. Halka açık bir biçimde infaz edilen idamların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Reşit olmayan en az üç kişinin idamı gerçekleşmiş, zina ile suçlanan en az 15 kişi ise taşlanarak öldürülmüştür.¹⁴⁹ Uyuşturucu ve zina gibi nispeten daha somut suçların dışında belirsiz denilebilecek suçlamalar ile bağlantılı olarak idam cezaları tatbik edilebilmektedir. Özellikle Allah'a karşı düşmanlık (*muharebe*) çerçevesinde çok sayıda eylem idamla cezalandırılmaktadır. Bunun yanı sıra devletin güvenliğine yönelik eylemler, İmam Humeyni'nin hatırasına hakaret anlamına gelebilecek fiil ve sözler ve yüksek dereceli devlet görevlilerine karşı hakaret ifadeleri de idamı gerektirebilmektedir. İdamların da oldukça sıradan hale geldiği ülkede idam cezalarının infaz edilmesinde ağır iş makineleri ve köprü geçitleri gibi halkın temasına izin veren metotlar kullanılmıştır.¹⁵⁰

Güvenlik güçlerinin herhangi bir yargılama olmaksızın gösterici ve tutukluları öldürdükleri rapor edilmiştir.¹⁵¹ Siyasi nedenlerden ötürü çok sayıda kişinin kaybolduğu İran'da güvenlik güçleri veya sıradan giyimli ajanlar gazetecileri ve muhalifleri bilinmeyen bir yere götürmekte ve bir daha onlardan haber alınamamaktadır.¹⁵² Anayasa ve kanunlara göre işkence yasaklanmış olmasına rağmen işkence hapislerde ve polis karakollarında yaygın bir şekilde işlenmiştir. Bu durum BM özel temsilcisinin raporu ile de teyit edilmiş, ancak buna karşı yetkililerin herhangi bir işlem yapmadığı belirtilmiştir. İran yönetimi el kesmenin veya kırbaçlamanın işkence değil ceza olduğunu savunmuştur.¹⁵³

2011 yılı içinde çok sayıda (yaklaşık 900) kişi sırf siyasi görüşlerinden dolayı hapse atılmıştır. Suçlamalar arasında rejimi aşığılamak, rejime karşı propaganda yapmak ve dinden dönme gibi belirsiz ifadeler kullanılmış ve bu suçlamalar ulusal güvenlik bağlamında değerlendirilmiştir.¹⁵⁴ Bahai inancına mensup olanların insan hakları ihlallerini daha ağır ve daha sık yaşadığı ülkede bu inanç mensuplarının evlerini aramak ve mülklerini ele geçirmek esnek koşullara bağlanmıştır. Anayasa ve kanunlar, İslam hukukuna göre edinilmemiş mallara el koymayı mümkün hale getirdiği gerekçesiyle Bahai inancı mensuplarına karşı harekete geçmek daha yaygın bir uygulamadır.¹⁵⁵

Özel yaşamın gizliliği ve mahremiyeti anayasal güvence altında ise de bu garantinin güvenlik güçleri tarafından sıklıkla ihlal edilmiş olduğu rapor

edilmiştir. Sakıncalı görülen muhaliflerin yazışmaları kontrol edilmiş ve evleri yasadışı yollarla aranmış ve darmadağın edilmiştir. Mayıs ayı içinde 70.000 ahlak polisinin bu türden uygulamalar için görevlendirileceği ilan edilmiştir.¹⁵⁶ İfade özgürlüğünün son derece kısıtlı olduğu ülkede rejim veya hükümeti alenen eleştirmek neredeyse imkansızdır. Eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin kızı bile Tahran'daki bir gösteride aşırı ifadeler kullandığı gerekçesiyle kısa süreli de olsa gözlem altında tutulmuştur.¹⁵⁷

Ülkede güçlü bir basın geleneği olsa da hükümetin basın üzerinde çok sıkı bir baskı ve kontrolü bulunmaktadır. Hükümet, yıl boyunca muhalif duruş sergileyen ve hükümeti eleştiren çok sayıda medya organını kapatmış veya cezalandırmıştır.¹⁵⁸ Yasalara göre, hükümet sansürü yasak ise de zarar verici olduğu düşünülen yayınlara karşı önlemlere izin verilebilmektedir. Yasak kapsamının belirsiz bırakılması fiili sansürü de mümkün hale getirmiştir. Bu durumda mesela kadın hakları veya azınlık hakları gibi konulardaki yayınlar da aynı kapsamda değerlendirilebilmekte ve önenebilmektedir.¹⁵⁹ Yolsuzluk ile ilgili yasal düzenlemeler olmasına rağmen hükümetin bu yasaları uygulamada isteksiz ve yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Ekonomide birçok sektörde vergi bağımsızlığı nedeniyle tekel hale gelen “bünyadlar” yolu ile birçok din adamı ve politikacı kısa süre içinde servetlerini ciddi oranlarda artırmışlardır.¹⁶⁰

Sonuç

2011 yılındaki gelişmeler büyük ölçüde 2010'dakilere paralel bir seyir izlemiştir. Sadece Arap Baharı ve getirdikleri konusunda bir farklılık yaşanmıştır. Bir süredir dile getirilen Şii jeopolitiği ile ilgili tartışmalar Arap Baharı ile birlikte başka bir boyut ve daha fazla anlam kazanmış ve İran'la ilgili tartışmalarda daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Dinamik ve siyasi bir niteliğe sahip olan Şiiiliğin, bağları arasındaki etkisinden hareketle geniş insan gruplarını harekete geçirebilme yeteneğine ve bu insanların yaşadıkları coğrafyanın etkin bir biçimde kullanımına işaret eden Şii Hilali, bölgesel dengeleri ve İran'ın bölgesel güç olma talebini açıklayabilmek için kullanılan çekici bir analitik açıklama olarak dikkat çekmiştir. Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu bölgesinin yeni realitesi olmaya aday görünen Şii Hilali, Arap Baharı sürecinde İran'ın bölgesel güç olma ve etki alanını genişletme heveslerini açıklamada bölgesel siyasetle ilgili tartışmalarda merkezi bir yere sahiptir.

Arap Baharı'nın İran'ın bölgesel politikalarına etkisinin karmaşık olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle, bazı gelişmeler Şii Hilali'ne katkı sağlarken bazı gelişmeler de İran'ın bölgesel heveslerine aykırı bir şekilde gerçekleşmiştir. Arap Baharı süreci, bölge halklarının artık daha fazla özgürlük için seslerini yükseltebildiklerini ve bunun diktatörlüğün neredeyse içselleştirilmiş bir yönetim formu olduğu bir bölgede son derece yeni bir durum olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte ABD ve diğer büyük güçler kendi

çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde değişim sürecinin ardından işbaşına gelen hükümetlere destek verirken özellikle Şii nüfusun yoğun olduğu ülkelerdeki halk ayaklanmalarına karşı sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Bu da Şii Hilali kaygısının Batılı devletlerin Ortadoğu politikalarında etkili ve belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir.

2011 yılında da ABD başta olmak üzere Batılı devletler İran'ı çevreleme politikasını sürdürmeye devam etmişlerdir. Füze kalkanı projesi ile birlikte dolaylı da olsa Türkiye de bu çevrelemeye katılmıştır. Füze kalkanı projesi ile birlikte ABD'nin Ortadoğu ülkelerine silah satışı İran'ın bölgede pek de kabul görmeyen bir devlet haline geldiğini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Arap ülkeleri arasında giderek artan İran kaygısı ile birlikte Batı dünyasının İran karşıtı tutumu İran yönetiminin önemli çıkmazlarından birisi olmaya devam etmiştir. Buna karşılık özellikle ABD'nin Irak'taki askerlerini çekmesinden sonra bu ülkenin giderek İran etkisi altına girmesi İran'ın, etki alanını genişletmede ne derece başarılı olduğunu göstermektedir. İran'ın Irak ve diğer bazı Ortadoğu ülkelerindeki nüfuzunu arttırmış olması da Şii hilali tehdit ve tehlikesini daha görünür hale getirmiştir. Ayrıca, İran bütün engellemelere rağmen nükleer programından vazgeçmeyerek hem kararlılığını ve hem de etkinliğini ispatlamıştır. Bu kararlılığını sergilerken de macera anlamına gelebilecek davranışlardan da kaçınabilmiştir.

Kronoloji

- **8 Ocak:** Tahran ile Bağdat arasında üç yeni anlaşma imzalanmıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, İran ve Irak'ın köklü ilişkileri olduğunu ve ilişkilerin gelişmesi ile Irak dünyaya hürriyet, kardeşlik ve adalet kültürünü verebileceklerini söylemiştir.
- **Şubat:** Tahran ve diğer bazı büyük şehirlerde binlerce İranlı komşu Arap ülkelerindeki demokrasi taleplerine destek vermek ve İranlı muhaliflerin tutuklanmalarını protesto etmek için sokağa çıkmıştır. Söz konusu protestolar eski cumhurbaşkanı adayları Mir Hüseyin Musevi ve Mehdi Kerrubi tarafından yönlendirilmiştir.
- **15 Mart:** Mısır yönetimi İran'a ait iki savaş gemisinin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine onay vermiştir.
- **16 Mart:** İran, bir süredir halk hareketine sahne olan Bahreyn'e yabancı asker gönderilmesinin kabul edilemez olduğunu bildirmiştir. Buna karşılık ise Bahreyn İran'ın, Körfez ülkelerinin güvenlik güçlerinin ülkeye konuşlandırılmasına yönelik eleştirilerini protesto için Tahran'daki büyükelçisini geri çağırmıştır.
- **Nisan:** İran Parlamentosu, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine önemli ölçüde engel olacak bir dizi karar alarak bu örgütlerin hareket alanını kısıtlayıcı tedbirler yürürlüğe koymuştur. Hükümet siyasi haber yayınlayan ve analiz eden internet sitelerine erişimi engellemiş ve yabancı yayınların kapsamını önemli ölçüde kısıtlamıştır.
- **16 Mayıs:** Halk ayaklanmasına desteğini göstermek üzere İran Bahreyn'e bir filo göndermiştir.
- **8 Haziran:** Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Bahreyn'deki esas sorunun ABD'nin ülkedeki askeri üssü olduğunu söylemiştir.
- **28 Temmuz:** İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi, Tahran'ın Irak milletinin başarısı ve gelişmesini kendi başarısı olarak gördüğünü ve bu ülkenin ilerlemesi için her türlü yardıma hazır olduğunu belirtmiştir.
- **25 Ağustos:** Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde İslami uyanışa işaret ederek Müslüman milletlerin bugün özgür duygularla Kudüs'ün özgürlüğü ve Siyonist rejimin durdurulması için daha fazla kararlı olduğunu ifade etmiştir.
- **12 Eylül:** Rusya ile İran nükleer işbirliğini arttırma kararı almışlardır.
- **25 Ekim:** İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih, Libya'nın tamamen Kaddafi yanlısı güçlerden kurtarılması münasebetiyle Libya halkına tebriklerini bildirmiştir.

- **15 Kasım:** ABD Başkanı Barack Obama İran'a yönelik askeri hareket ihtimalinin hâlâ masada olduğunu söylemiştir.
- **6 Aralık:** Dışişleri Bakan Yardımcısı Emir Abdülhayan, Bahreyn hükümetinin halkın bastırılması için ABD ve İngiliz danışmanları çağırmasıyla ilgili olarak, Ortadoğu halkının İngiltere'nin tarihi tutumundan ve ABD'nin bölgedeki girişimlerinden nefret ettiğini iddia etmiştir.

Notlar

- 1 Cenap Çakmak, "İran 2010," Kemal İnat, Muhittin Ataman ve İsmail Numan Telci (der.), *Ortadoğu Yıllığı 2011* (İstanbul: Açılım Kitap, 2011).
- 2 *İRNA*, 4 Ocak 2011.
- 3 *İRNA*, 12 Ocak 2011.
- 4 *Zaman*, 3 Ocak 2011.
- 5 *Zaman*, 7 Ocak 2011.
- 6 *Zaman*, 13 Ocak 2011.
- 7 *Zaman*, 14 Ocak 2011.
- 8 Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Ayın Tarihi*, 16 Ocak 2011.
- 9 *İRNA*, 12 Ocak 2011.
- 10 *İRNA*, 17 Ocak 2011.
- 11 *İRNA*, 21 Ocak 2011.
- 12 *İRNA*, 16 Nisan 2011.
- 13 *İRNA*, 3 Haziran 2011.
- 14 *İRNA*, 22 Temmuz 2011.
- 15 *İRNA*, 30 Ağustos 2011.
- 16 *İRNA*, 1 Mart 2011.
- 17 *İRNA*, 7 Eylül 2011.
- 18 *İRNA*, 9 Kasım 2011.
- 19 *İRNA*, 14 Ocak 2011.
- 20 *İRNA*, 27 Ocak 2011.
- 21 *Zaman*, 12 Eylül 2011.
- 22 *İRNA*, 17 Şubat 2011.
- 23 *Zaman*, 9 Kasım 2011.
- 24 *İRNA*, 3 Eylül 2011.
- 25 *İRNA*, 12 Kasım 2011.
- 26 *İRNA*, 14 Kasım 2011.
- 27 *Zaman*, 9 Kasım 2011.
- 28 *Zaman*, 10 Kasım 2011.
- 29 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Board of Governors, *IAEA*, GOV/2011/7, 25 Şubat 2011.
- 30 *Ibid.*, s. 5, 6.
- 31 *Ibid.*, s. 12.
- 32 "Communication dated 9 May 2011 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Report of the Director General on Implementation of Safeguards in Iran," Information Circular, *INFIRC/817*, 24 Mayıs 2011.
- 33 *Ibid.*, s. 16.
- 34 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Board of Governors, *IAEA*,

- GOV/2011/29, 24 Mayıs 2011.
- 35 *Ibid.*, s. 2, 5.
- 36 *Ibid.*, s. 8.
- 37 *Ibid.*, s. 9.
- 38 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors," DG Statement, Board of Governors, Viyana, 6 Haziran 2011.
- 39 "Communication dated 9 June 2011 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Report of the Director General on Implementation of Safeguards in Iran," Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/823, 28 Temmuz 2011.
- 40 *Ibid.*, s. 2, 4.
- 41 *Ibid.*, s. 8.
- 42 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Board of Governors, *IAEA*, GOV/2011/54, 2 Eylül 2011.
- 43 *Ibid.*, s. 2.
- 44 *Ibid.*, s. 7.
- 45 *Ibid.*, s. 9.
- 46 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors," DG Statement, Board of Governors, Viyana, 12 Eylül 2011.
- 47 *Ibid.*
- 48 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Board of Governors, *IAEA*, GOV/2011/65, 8 Kasım 2011.
- 49 *Ibid.*, s. 15.
- 50 "Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of United Nations Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran," Board of Governors, *IAEA*, GOV/2011/69, 18 Kasım 2011.
- 51 *Ibid.*, 2.
- 52 *IRNA*, 2 Şubat 2011.
- 53 *IRNA*, 4 Şubat 2011.
- 54 *IRNA*, 4 Şubat 2011.
- 55 *IRNA*, 5 Şubat 2011.
- 56 *IRNA*, 7 Şubat 2011.
- 57 *Zaman*, 4 Şubat 2011.
- 58 *Zaman*, 18 Şubat 2011.
- 59 *Zaman*, 20 Şubat 2011.
- 60 *Zaman*, 22 Şubat 2011.
- 61 *Zaman*, 23 Şubat 2011.
- 62 *Zaman*, 27 Şubat 2011.
- 63 *Zaman*, 28 Şubat 2011.
- 64 *IRNA*, 15 Mart 2011.
- 65 *IRNA*, 16 Mart 2011.

- 66 *Zaman*, 15 Mart 2011.
67 *Zaman*, 17 Mart 2011.
68 *Zaman*, 20 Mart 2011.
69 *Zaman*, 6 Nisan 2011.
70 *Zaman*, 15 Mayıs 2011.
71 *Zaman*, 16 Mayıs 2011.
72 *IRNA*, 16 Mart 2011.
73 *IRNA*, 17 Mart 2011.
74 *IRNA*, 18 Mart 2011.
75 *IRNA*, 9 Mayıs 2011.
76 *IRNA*, 9 Mart 2011.
77 *IRNA*, 12 Mayıs 2011.
78 *IRNA*, 8 Haziran 2011.
79 *IRNA*, 6 Aralık 2011.
80 *Zaman*, 4 Nisan 2011.
81 *Zaman*, 10 Nisan 2011.
82 *IRNA*, 27 Nisan 2011.
83 *IRNA*, 26 Nisan 2011.
84 *Zaman*, 19 Nisan 2011.
85 *Zaman*, 21 Nisan 2011.
86 *IRNA*, 12 Şubat 2011.
87 *IRNA*, 14 Şubat 2011.
88 *IRNA*, 23 Şubat 2011.
89 *IRNA*, 25 Ağustos 2011.
90 *IRNA*, 22 Şubat 2011.
91 *IRNA*, 24 Şubat 2011.
92 *IRNA*, 5 Mayıs 2011.
93 *Zaman*, 4 Mart 2011.
94 *Zaman*, 18 Eylül 2011.
95 *IRNA*, 25 Ekim 2011.
96 *IRNA*, 27 Ekim 2011.
97 *Zaman*, 17 Şubat 2011.
98 *Zaman*, 14 Nisan 2011.
99 *Zaman*, 28 Nisan 2011.
100 *Zaman*, 11 Ekim 2011.
101 *AT*, 10 Ocak 2011.
102 *Zaman*, 28 Ocak 2011.
103 *Zaman*, 24 Mart 2011.
104 *Zaman*, 12 Ekim 2011.
105 *Zaman*, 14 Ekim 2011.
106 *Zaman*, 31 Aralık 2011.

- 107 *Zaman*, 15 Kasım 2011.
- 108 *Zaman*, 16 Kasım 2011.
- 109 *Zaman*, 18 Kasım 2011.
- 110 *Zaman*, 29 Kasım 2011.
- 111 *Zaman*, 30 Kasım 2011.
- 112 *Zaman*, 1 Aralık 2011.
- 113 *IRNA*, 6 Ocak 2011.
- 114 *IRNA*, 8 Ocak 2011.
- 115 *IRNA*, 28 Mart 2011.
- 116 *IRNA*, 6 Mayıs 2011.
- 117 *IRNA*, 22 Haziran 2011.
- 118 *IRNA*, 28 Temmuz 2011.
- 119 *AT*, 19 Haziran 2011.
- 120 *Zaman*, 3 Nisan 2011.
- 121 *Zaman*, 31 Ekim 2011.
- 122 *Zaman*, 12 Kasım 2011.
- 123 *Zaman*, 30 Aralık 2011.
- 124 *IRNA*, 20 Ocak 2011.
- 125 *IRNA*, 14 Haziran 2011.
- 126 *IRNA*, 21 Temmuz 2011.
- 127 *IRNA*, 18 Ocak 2011.
- 128 *IRNA*, 1 Şubat 2011.
- 129 *IRNA*, 15 Haziran 2011.
- 130 *IRNA*, 19 Ağustos 2011.
- 131 *IRNA*, 1 Ekim 2011.
- 132 *AT*, 22 Ocak 2011.
- 133 *AT*, 8 Şubat 2011.
- 134 *AT*, 6 Eylül 2011.
- 135 *AT*, 8 Eylül 2011.
- 136 *Zaman*, 26 Kasım 2011.
- 137 *IRNA*, 10 Eylül 2011.
- 138 *IRNA*, 18 Eylül 2011.
- 139 *Zaman*, 10 Eylül 2011.
- 140 "World Report 2012," Human Rights Watch, Ocak 2012, New York, s. 256.
- 141 *Ibid.*, s. 258.
- 142 Amnesty International Report 2012: The State of the World's Human Rights, Amnesty International, Londra 2012, s. 177.
- 143 *Ibid.*, s. 178.
- 144 *Ibid.*, s. 179.
- 145 *Ibid.*, s. 179.
- 146 *Ibid.*, s. 180.

147 *Ibid.*, s. 181.

148 *Ibid.*, s. 181.

149 *Ibid.*, s. 181.

150 "Human Rights Report: Iran," State Department, Nisan 2012, Washington DC, s. 4, 5.

151 *Ibid.*, s. 4.

152 *Ibid.*, s. 8.

153 *Ibid.*, s. 10.

154 *Ibid.*, s. 21.

155 *Ibid.*, s. 32.

156 *Ibid.*, s. 33.

157 *Ibid.*, s. 35.

158 *Ibid.*, s. 36.

159 *Ibid.*, ss. 39-40.

160 *Ibid.*, s. 54.